
MATERIAŁY

Jacek Taraszkiewicz
Zakład Historii Nauki, Oświaty i Wychowania
Instytut Pedagogiki
Uniwersytet Gdański

Miejsce nauczania historii w pijarskich profesoriach Rzeczypospolitej w XVIII wieku

Abstrakt. Jacek Taraszkiewicz, The Position of History Teaching in Piarist “Profesoria” of the Republic of Poland in the 18th Century

Stanisław Konarski, while introducing the reform of the Piarist schools, began from changing the profile of the education of the monks, who, according to the rules and constitutions of the order were supposed to be teachers. The sources concerning the handbooks used in the education of the future history professors in Rzeszów are unknown. The source data regarding the preparation of monks for their teaching profession may be obtained mostly on the basis of *Ordinationes Visitationis Apostolicae...* approved by the authorities of the monastic order and the Pope as late as in 1754. The *Ordinationes Visitationis Apostolicae...*, sometimes called “school regulations”, dedicated its third part to the problems connected with the education of the Piarist orders. The reformed system of the monks’ preparation for their future work assumed two years of novitiate, followed by three years of “professorium”, where the monks should continue their education.

The seminarists, in the period of their five year long education, learned, among others, history, which they were supposed to teach later as Piarist teachers. The historical material embraced both sacred and secular history. The readings for the future teachers in the field of history were the ancient classical works, the works of Polish historiographers and also modern works from the 16th, 17th and even 18th century.

In the Piarist “profesoria” the ancient, national and general modern history was taught. However, history was still supposed to support rhetoric, providing speakers with examples confirming their erudition. The regulations concerning “profesoria” emphasised the fact that the greatest benefit of history consisted in showing the youth examples of civic virtues and vices contributing to the ruin of their Motherland.

Keywords: The Piarist, Education in Poland, 18th Century

Ze względu na znaczną autonomiczność poszczególnych prowincji pijarskich i braki źródłowe trudno dziś precyzyjnie ustalić, w jakim kraju pijarzy pierwsi usamodzielnili historię jako przedmiot nauczania. Na podstawie przeprowadzonych badań można przypuszczać, że pierwsza dokonała tego polska prowincja koronna.

Już w 1737 r. Stanisław Konarski w kolegium rzeszowskim zapoczątkował nauczanie historii przyszłych wykładowców pijarskich. Kształcenie specjalistów w tej dziedzinie wiedzy wydaje się przygotowaniem do wprowadzenia historii w szkołach dla osób świeckich, co nastąpiło trzy lata później w Collegium Nobilium. Nie podważa tego przekonania fakt wydania podręcznika do historii przez prowincję niemiecką w 1739 r., wszak prace historyczne niezwykle często czytano na zajęciach z retoryki.

Historiae Profanae Quatuor Monarchiarum Affyricae, Persicae, Graecae et Romanae wymienia głównie monarchie, dynastie i okresy panowania poszczególnych władców, co było charakterystyczne dla książek i prac rękopiśmiennych używanych przez szkoły pijarskie jeszcze w XVII w.¹ Na uwagę zasługuje jedynie fakt, że w podręczniku mówiącym o historii czterech monarchii uniwersalnych wymieniano także ważniejszych władców epoki nowożytnej. Spośród polskich królów ukazano tu jedynie postać Jana III Sobieskiego. Z ważniejszych wydarzeń związanych z historią Rzeczypospolitej, przedstawiono „odsiecz wiedeńską” i „pokój karłowicki”². Charakter pracy wskazuje, że autor reprezentował przestarzałą koncepcję historiograficzną dostrzegającą ciągłość monarchii rzymskiej w ramach Cesarstwa Rzymskiego Narodu Niemieckiego.

Zapewne w połowie wieku XVIII w wielu prowincjach pijarskich dostrzegano konieczność reorganizacji szkolnictwa. Pierwszy jednak z tak konkretnym programem reform wystąpił, jak się zdaje, S. Konarski. Przedstawiciele pozostałych prowincji ustosunkowywali się jedynie do jego projektu. Pijarzy reprezentujący ziemie Imperium Habsburskiego popierali na przykład na zjeździe w Rzymie w 1754 r. polskie projekty przemian, co nie jest równoznaczne z zastosowaniem ich we własnych prowincjach³.

S. Konarski, przeprowadzając reformę szkół pijarskich, rozpoczął od zmiany profilu kształcenia samych zakonników, którzy mieli zgodnie z regułami i konstytucjami zakonnymi być nauczycielami. Nieznane są źródła na temat podręczników stosowanych w kształceniu przyszłych profesorów historii w Rzeszowie w 1737 r.⁴ Dane źródłowe dotyczące przygotowania zakonników do swej późniejszej pracy nauczycielskiej można uzyskać przede wszystkim na podstawie *Ordinationes Visitationis Apostolicae...* zatwierdzonych przez zwierzchnictwo zakonu i papieża dopiero w 1754 r.⁵ Ordynacje Wizytacji

¹ *Historiae Profanae Quatuor Monarchiarum Affyricae, Persicae, Graecae et Romanae*, Gymnasiorum Scholarum Piarum Provinciae Germaniae, Impressum Znoymae apud Swobodianos Heredes AD. MDCCXXXIX.

² *Historiae Profanae...*, pars II, s.154; 159–160.

³ D. Kosary, *Culture and society in eighteenth-century Hungary*, Budapest, 1987, s. 110.

⁴ J. Taraszkiewicz, *Stanisław Konarski a pijarska reforma oświatowa z XVIII w.*, w: *Z dziejów polskiej kultury i oświaty od średniowiecza do początków XX wieku*, red. K. Jakubiak i T. Maliszewski, Kraków 2010, s. 492.

⁵ *Ordinationes Visitationis Apostolicae Pro Provincia Polona Clericorum Regularium Pauperum Matris Dei Scholarum Piarum*, Varsaviae 1753. Najczęściej cytowanym przez badaczy było tłumaczenie W. Germain zawarte w pracy: S. Konarski, *Ustawy szkolne*, przeł. W. Germain, przypisy J. Czubek, wstęp S. Kot, Kraków 1925. Ponieważ okazało się, że do tłumaczenia tego wkradło się wiele nieścisłości i opuszczono w nim część tekstu oryginału, przekład został zrewidowany i poprawiony przez M. Stokowską. W tej formie został umieszczony w zbiorze pism pedagogicznych S. Konarskiego, opracowanym i opatrzonym wstępem przez Ł. Kurdybachę, a wydanym we Wrocławiu w 1959. Jednak i tu w powszechnie przez badaczy używanym opracowaniu Łukasza Kurdybacy znalazło się bardzo wiele do dziś niepoprawionych błędów i nieścisłości związanych z identyfikacją zalecanej literatury (w „ordynacjach” pijarzy podawali często tylko imię lub tylko nazwisko

Apostolskiej zwane też czasami „ustawami szkolnymi”, trzecią swoją część poświęciły sprawom związanym z wychowaniem i wykształceniem zakonników pijarskich.

Zreformowany system ich przygotowania do późniejszej pracy zakładał dwuletni nowicjat, po którym powinni pogłębiać swą wiedzę w trzyletnim profesorium⁶. W pierwszym roku nowicjatu zalecano lekturę „jakiejs książki dotyczącej mitologii”, nadto dwie księgi Liwiusza, Salustiusza *O wojnie z Katyliną*, jedną księgę z Cezara i jedną z Tacyty⁷. W drugim roku w miejsce mitologii zalecano czytać bajki Fedrusa⁸, dalej Salustiusza *Wojnę Jugurtyńską* lub Korneliusza Neposa⁹. Słuchacze drugiego roku mieli także sami napisać krótkie opowiadanie historyczne¹⁰. Poza autorami okresu antyku zaznajamiano się tu również z pracami Piotra Skargi i Szymona Starowolskiego¹¹. Chociaż ordynacje nie precyzują, o które dzieła tych autorów chodziło, można przypuszczać, że dotyczyły miały one homiletyki, a więc były to zapewne zbiory kazań. Powyżej przedstawiony zestaw literatury historycznej służył w nowicjacie nadal głównie kształceniu krasomówstwa.

„Ordynacje” nauczanie właściwej historii przewidywały dopiero w klasach profesorium¹². W dwóch pierwszych latach nowicjatu przyszli pijarscy nauczyciele zaznajomić się mieli natomiast z elementami historii świętej, studiując Biblię i inne „religijne księgi”. Historia Kościoła miała służyć „nadaniu duchowego kierunku i wzbogaceniu umysłu wiadomościami”¹³.

Uczniowie profesoriów również nie mogli zaniedbywać tej dziedziny wiedzy, studiując prace takich autorów, jak: Henri Spodanus, Ignatio Hiacynto Graveson, Piotr Skarga, czy Cesare Baronio (Baroniusz)¹⁴.

Proces kształcenia w profesorium organizacyjnie podzielono na dwa kursy: niższy – humaniorów i wyższy – filozofii.

Historię miano głównie wykładać w klasie humaniorów. Ordynacje zalecały tu nauczanie w „osobnych godzinach”, co potwierdzało emancypację tej dziedziny wiedzy. Jako podręczniki służące opanowaniu początków historii ustawy wymieniają prace au-

autora, fragment tytułu pracy lub zmieniony, uproszczony tytuł prac). Ł. Kurdybacha, identyfikując dzieła, także często zmienia oryginalny tytuł, czasem jak się zdaje błędnie identyfikuje autora, często nie podaje miejsca i roku wydania pracy, a nierzadko opuszcza imię lub inicjał imienia autora. Wymagało to uzupełnienia i pracy związanej z reidentyfikacją zalecanych lektur.

⁶ J. Taraszkiewicz, *Stanisław Konarski a pijarska reforma...*, s. 492.

⁷ *Ordynacje...*, cz. III, rozdz. II: „Plan nauk dla studentów nowicjuszy I i II roku”, §49.

⁸ Phaedrus (30 p.n.e. – 44 p.n.e.), poeta i bajkopisarz łaciński greckiego pochodzenia: *Libri quinque fabularum aespocarum*.

⁹ *Ordynacje...*, cz. III, rozdz. II §50.

¹⁰ *Ibidem*, cz. III, rozdz. II §51.

¹¹ *Ibidem*, cz. III, rozdz. II §58.

¹² *Ibidem*, cz. III, rozdz. II §56.

¹³ *Ibidem*, cz. III, rozdz. XI §195.

¹⁴ H. Spodanus, *Annales ecclesiastici Caesaris Baronii in epitomen redacti*, Parisiis 1612; idem, *Annalium Caesaris Baronii continuatio*, Parisiis 1639; I.H. Graveson, *Historia ecclesiastica veteris testamenti*, Venetiis 1732; idem, *Historia ecclesiastici novi testamenti*, Venetiis 1738; P. Skarga, *Roczne dzieje kościelne Baroniusza*, Kraków 1603; C. Baronius, *Annales ecclesiastica a Christo nato ad annum 1198*, t. 1–12, Romae 1588–1593.

torstwa francuskiego uczonego Lengleta du Fresnoy *Principes d'histoire pour l'education de la jeunesse par années et par lecons*¹⁵ oraz czeskiego pijara, autora dzieł filozoficznych, prawniczych i historycznych *Remigiusa a s. Erasmo Maschata O czterech monarchiach*¹⁶, ponadto (Willem Hendrik) Neuporta *Starożytności rzymskie* wraz z kompendium chronologii Dionysiusa (Denisa) Petaviusa¹⁷. Pracę Petaviusa, jezuickiego uczonego, w myśl ustaw pijarscy profesorowie powinni znać na pamięć¹⁸. W przypisanym rozkładzie godzin co czwarta lekcja historii miała być poświęcona dziejom ojczystym. Jako główne prace służące do nauki historii ojczystej ordynacje podają: Joachima Pastoriusa *Florus Polonius...*, Gotfryda Lengnicha *Historia Polona a Lecho ad Augusti II mortem* oraz Stanisława Kożuchowskiego *Konstytucje, statuta i przywileje koronne i W. K. Litewskiego*¹⁹. Studiowanie tych rozpraw miało służyć poznaniu historii i powiązanego z nią prawa ojczystego.

Odnosnie co do celu i metody nauczania historii w profesorium, w ustawie szkolnej zapisano: „czytanie ma się odbywać wspólnie dla wszystkich, przy czym nie należy tracić czasu na niepotrzebne objaśnienia, byle tylko rozumieli, co czytają; po skończeniu każdego ustępu któryś z kleryków powinien go zawsze powtórzyć z pamięci. Mają oni pilnie zwracać uwagę na chronologię i wbijać sobie w pamięć podział na okresy i epoki. Trzeba im pokazać, w jaki sposób mają, nie marnując drogiego czasu, podawać swym uczniom krótkie wskazówki, jak zwracać ich uwagę na błędy i cnoty, jak wyrabiać chęć naśladowania lub wstręt do podobnych czynów, do stosowania historii w tych okolicznościach, które mogą Rzeczypospolitej przynieść pożytek lub szkodę; na tym właśnie polega największy pożytek z historii...”²⁰.

W trakcie realizacji programu nauczania kursu humaniorów przyszli pijarzy powinni zapoznać się z wieloma pozycjami o tematyce historycznej tak na lekcjach, jak i w czasie wolnym.

Książki miały być rozdawane pomiędzy słuchaczy, a ojciec profesor i ojciec duchowny winni niekiedy w czasie rekreacji i w szkole sprawdzać co ostatnio klerycy czytali²¹.

Przed wszystkim wiele uwagi mieli poświęcać czytaniu *Historii Starego i Nowego Testamentu*, niemniej ordynacje przewidywały także zapoznanie się z *Rewolucjami Vertota (René-Aubert Vertot) albo Sapiehy*²². Z historyków antycznych nadal przerabiano

¹⁵ M. Lenglet du Fresnoy, *Principes d'histoire pour l'education de la jeunesse par années et par lecons*, Amsterdam 1737.

¹⁶ R.E. Maschat, *Historia profana quattuor monarchiarum*, Znomyae 1739.

¹⁷ W. Nieuport, *Rituum qui olim apud Romanos obtinuerunt, succinta explicatio*, Utrecht 1712; D. Petavius, *Tabulae chronologicae regum, dynastorum, urbium, rerum, virorumque illustrium*, Parisiis 1620.

¹⁸ *Ordynacje...*, cz. III, rozdz. XII §223.

¹⁹ J. Pastorius, *Florus Polonicus seu Polonicae Historiae Epitome Nova*, Lejda 1641; G. Lengnich, *Historia Polona a Lecho ad Augusti II mortem*, Lipsiae 1740; S. Kożuchowski, *Konstytucje, statuta i przywileje koronne i W. K. Litewskiego*, Varsoviae 1732.

²⁰ *Ordynacje...*, cz. III, rozdz. XII §223.

²¹ *Ibidem*, cz. III, rozdz. XI §193.

²² *Vertota historia rewolucji zaszyłych w rządach rzeczypospolitej rzymskiej przez... Jana Fryderyka na Kodniu Sapiehy... po polsku wyłożona*, Warszawa 1736.

dzieła, które przypisane były do programu nauczania w nowicjacie. Profesor miał obowiązek dowiedzieć się jakie prace Liwiusza, Salustiusza, Cezara, Korneliusza Neposa, Tacyta i innych tam objaśniano²³. Pojawiały się jednak utwory innych historyków epoki antyku. W klasie humaniorów dochodziły prace: Herodota, Tucydidesa, Diona, Velleiusa, Dionisiusa z Halikarnasu, Eutropiusza, Ammianusa i Euzebiusza²⁴.

Do poznania historii ojczystej poza wymienionymi uprzednio pracami ordynacje zalecały: Jana Długosza, Marcina Kromera, Marcina Bielskiego, Stanisława Sarnickiego, Stanisława Orzechowskiego (zwłaszcza rocznik ostatni), Filipa Kallimacha *Historia de rege Vladislao seu de clade Varnensi*, Reinholda Heidensteina *Rerum Polonicarum ab excessu divi Sigismundi Augusti* i *De bello Moscovitico*, Salomona Neugebauera *Historia rerum Polonicarum concinnata et ad Sigismundum III usque deducta*, Jana Dymitra Solikowskiego (Joannis Demetrii Sulikovii) *Commentarius brevis rerum Polonicarum a morte Sigismundi Augusti*, Pawła Piaseckiego *Chronica gestorum in Europa singularium*, Andrzeja Maksymiliana Fredry *Gestorum populi Poloni sub Henrico Valesio*, Stanisława Kobierzyckiego *Historia Vladislai Poloniae et Sueciae principis... usque ad excessum Sigismundi III*, Macieja Strykowskiego *Kronika polska, litewska, żmudzka i wszystkiej Rusi*, Wojciecha (Wijuka) Kojalowicza *Historiae Lithuaniae*, Wespazjana Kochowskiego *Commentarius belli adversum Turcas ad Viennam et in Hungaria* i *Annalium Poloniae ab obitu Vladislai IV* (w ordynacjach zawarto uwagę, że Kochowski pisał swą pracę barbarzyńską łaciną), Andrzeja Chryzostoma Załuskiego *Epistolae historico – familiares, acta sui temporis continentes* (przy nazwisku Załuskiego zanotowano, że prace jego grzeszą brakiem dobrego smaku, lecz dla historii są nieocenione), Augustyna Kołudzkiego *Tron ojczysty albo pałac wieczności w krótkim zebraniu monarchów, książąt i królów polskich... potomnym na wzór wystawiony czasom*, Dawida Braunna *De iurium regnandi fundamentalium in regno Poloniae ratione et praxi moderna* i Bernarda Wapowskiego *Kroniki od początków Polski do 1535 roku*²⁵.

Poza klasycznym kanonem literatury historycznej epoki antyku i pracami odnoszącymi się do dziejów ojczystych, ordynacje w klasie humaniorów zalecały nadto poznanie prac: Nicephorusa Gregorasa *Libri historiae Byzantinae*, Bartholomeusa Platina *Liber de Vita Jesu Christi et pontificum omnium, qui hactenus ducenti et viginti duo fuere*, Carlo Sigoniusa *De regno Italiae* i *De occidentali imperio*, Alphonsio Ciaconiusa (Ciaconii) *Vitae et res gestae summorum pontificum Romanorum et cardinalium*, J. Mariana, autora historii Hiszpanii w 30 księgach, Gabriela Grammonda *Historia Galliae ab excessu Henrici IV usque ad annum 1629*, żywoty cesarzy i dynastii austriackiej, Jacquesa Augusta Thuanusa *Historiarum superioris saeculi operum partes IV* i *Historiarum sui temporis*, Henri Spondanusa *Annales ecclesiastici Caesaris Baronii in epitomen redacti* oraz *Genealogie panujących Albicjusa* (Antonius Albici)²⁶.

²³ *Ordynacje...*, cz. III, rozdz. XII §203.

²⁴ *Ibidem*, cz. III, rozdz. XII §223.

²⁵ *Ibidem*, cz. III, rozdz. XII §219; 223.

²⁶ *Ibidem*, cz. III, rozdz. XII §223.

W kształceniu krasomówstwa także obecne były niekiedy prace o charakterze historycznym. Tu ordynacje zalecają: *Selectae historiae latinae ex sacra historia*²⁷, *Selectae historiae profanae*²⁸, dalej dzieła Justusa Lipsjusza²⁹ oraz prace Bolesłausa Balbinusa³⁰.

Elementarnej wiedzy politycznej w klasie humaniorów dostarczać miały przyszłym profesorom pijarskim utwory z pogranicza wiedzy politycznej i historycznej: Franciszka Alberta Pelzhoffera *Lacon politicus. Arcana status libri X i Dissertationum politicarum decades duae*, Nikolausa Vernulaeusa *Institutionum politicarum, Dissertationum politicarum ab decas 1 et 2 i Epitome historiarum ab orbe condito ad haec usque tempora*, Stanisława Łubieńskiego *Opera posthuma, historica historico-politica* oraz Jana Jakuba Potulickiego *Historia o rewolucji królestwa szwedzkiego i duńskiego po polsku wyłożona*³¹.

Ordynacje Wizytacji Apostolskiej, podsumowując wykaz lektur, w tym także historycznych, przeznaczonych dla uczniów humaniorów, zaznaczają, że prace przypisane znajdują się zwykle w bibliotekach pijarskich. Mowa jest jednak także o tym, że „jest bardzo wielu podobnych autorów, których trzeba uczniom wskazać i polecić, aby kiedyś, gdy zechcą, mogli ich przeczytać. Język francuski pozwoli im poznać o wiele więcej dzieł i pisarzy w tym rodzaju”³².

Miejsce historii w edukacji studium humaniorów określa fakt, że wśród ośmiu przedmiotów nauczania dwa poświęcone były historii (historia powszechna i historia ojczysta) a jeden, geografia był z nią ściśle powiązany³³.

Na lekcjach geografii w myśl ustaw profesor miał posługiwać się atlasem i dużą liczbą map, „korzystając przy tym głównie z prac Filipa Cluveriusa (Clüver), Andreasa Cellariususa³⁴ i Johanna Hübnera³⁵”, „Ponadto zapozna (kleryków) z innymi geografami, jak Dubois³⁶, Niderndorf, Archontologiae principum³⁷, Ortel, du Fresnoy, Varenius, Buffier i wielu innych...”³⁸.

Jak widać wielu spośród wymienionych tu geografów faktycznie było historykami, poniektórzy łączyli badania historyczne z geograficznymi. Związki historii z geografiami w owym czasie w szkolnictwie pijarskim zdaje się potwierdzać przypis „...Historii po-

²⁷ Podręcznik ten znany jest w wydaniu późniejszym: *Historiae selectae e Vetere Testamento*, Varsaviae 1758.

²⁸ *Historiae selectae e profanis scriptoribus. Ad usum Scholarum Piarum*, Varsaviae 1759.

²⁹ Justus Lipsius (1547–1606), flamandzki filozof, filolog i historyk, autor prac poświęconych kulturze i historii starożytnego Rzymu.

³⁰ Boleslaus Balbinus (1621–1688) jezuita czeski, autor prac historycznych odnoszących się głównie do historii Czech. W ordynacjach prace te nazwano „dziełkami”.

³¹ *Ordynacje...*, cz. III, rozdz. XII §219.

³² *Ibidem*, cz. III, rozdz. XII §223.

³³ *Ibidem*, cz. III, rozdz. XII §226.

³⁴ Filip Clüver, gdańszczanin, uważany za twórcę geografii historycznej, Andreas Cellarius (1596–1665), holendersko-niemiecki kartograf i geograf (błędnie jak się zdaje zidentyfikowany przez Ł. Kurdybachę w komentarzach do ordynacji jako K. Cellarius (1638–1701), historyk i mówca w Halle).

³⁵ Johann Hübner (1668–1731), historyk i geograf niemiecki.

³⁶ Abraham du Bois, geograf francuski XVIII w., *Géographie moderne, naturelle, historique et politique dans une methode*, Leodium (Liege) 1736.

³⁷ Johan Ludwig Gottfried (Gothofredus), Historyk i kartograf niemiecki XVII w., *Archontologia cosmica*, Frankfurt 1638.

³⁸ *Ordynacje...*, cz. III, rozdz. XII §224.

wszechnej i polskiej może udzielać pomocnik ojca duchownego, który może się także z profesorem humaniorów zamienić na geografę...”³⁹.

Odnosnie do liczby godzin poświęconych nauczaniu historii „Rozkład czasu w profesorium dla studium humaniorów” przewidywał w dni powszednie: „W kwadrans po koronce, czyli o pół do 1, do pół do 2: nauka historii rozłożona w ten sposób, że co czwarty dzień i co czwartą lekcję czyta się dzieje polskie z Florusa, Hartknocha, Lengniacha itd.”. W niedziele i święta przypadające w adwencie „Po mszy (o godz. 10⁰⁰) do 12 nauka historii”, aż wreszcie w czasie wakacji „Od 9⁰⁰ do 10⁰⁰ lekcja historii”⁴⁰. W sumie zatem siedem godzin nauki tygodniowo zajmowały zajęcia z historii.

Na wyższym kursie – filozofii, w profesorium znacznie mniej miejsca poświęcano historii. Dwuletnie studium obejmowało następujące przedmioty: naukę duchowną, logikę, metafizykę, etykę, fizykę, arytmetykę, algebrę i kompendium matematyki Christiana Wolffa, geografę, czytanie Biblii z komentarzem, język grecki, język francuski, język niemiecki, ćwiczenie w wypowiedaniu kazań i w ogóle w sztuce krasomówczej, objaśnianie F. A. Pelzhofera i Hugo Grotiusa oraz czytanie ustaw szkolnych⁴¹.

Jak wynika z ordynacji w studium filozofii więcej miejsca poświęcić należało jedynie historii świętej: „dla wszystkich wiernych [...] zwłaszcza dla nas nie masz nic bardziej użytecznego nad czytanie Biblii, przeto usilnie zalecamy czytanie i objaśnianie jej w oznaczonych godzinach z krótkim i dosłownym komentarzem”⁴².

Elementy historii świeckiej miały występować w powiązaniu z geografą. Studiowano zatem prace F. Clüvera i J. Hübnera, a objaśniając je posługiwano się mapami⁴³.

Przede wszystkim historia pozostawała jednak w związku z nauką podstaw polityki, gdyż uważano, że zakonnicy mający wychowywać młodzież szlachecką winni czytać „rozumnych polityków, których poglądy pod każdym względem zgodne są z religią i zasadami sprawiedliwości”. Wśród prac zalecanych znajdowały się tu dzieła: „Mikołaja Vernulaeusa i Hugo Grotiusa *De iure belli et pacis*”⁴⁴, św. Tomasza o wychowaniu księcia”. Wymagano także pewnej znajomości *Ius Regni Poloniae in duos tomos distinctum* autorstwa Mikołaja Zalasowskiego⁴⁵. Praca ta dostarczała wiedzy odnoszącej się do praw ojczystych, których znajomość uważano za bardzo przydatną⁴⁶. Prace o charakterze czysto historycznym mieli klerycy czytać w czasie wolnym od innych zajęć w niedziele lub „mniej uroczyste święta”. Dzieła dotyczące tej tematyki miały im być uprzednio rozdane przez wykładowcę⁴⁷.

³⁹ Ibidem, cz. III, rozdz. XII §228.

⁴⁰ Ibidem, cz. III, rozdz. XIII: Rozkład czasu w profesorium dla studium humaniorów.

⁴¹ Ibidem, cz. III, rozdz. XIV §247.

⁴² Ibidem, cz. III, rozdz. XIV §240.

⁴³ Ibidem, cz. III, rozdz. XIV §239.

⁴⁴ Hugo Grotius, *Holenderski prawnik, filozof i dyplomata: De iure belli et pacis libri III*, Amsterdamami 1712.

⁴⁵ M. Zalasowski, *Ius Regni Poloniae in duos tomos distinctum*, Varsaviae 1741.

⁴⁶ *Ordynacje...*, cz. III, rozdz. XIV §241.

⁴⁷ Ibidem, cz. III, rozdz. XIV, §241; Rozkład czasu dla studium filozoficznego.

Klerycy w czasie pięcioletniej edukacji (dwa lata nowicjatu i trzy profesorium) zapoznawali się między innymi z historią, którą później jako pijarscy nauczyciele mieli wyklądać. Materiał historyczny dotyczył zarówno historii świętej, jak i świeckiej. Lekturę z tej dziedziny wiedzy dla przyszłych nauczycieli stanowiły tak klasyczne dzieła antyku, jak i utwory polskich dziejopisów, aż wreszcie prace nowożytne XVI, XVII, a nawet XVIII-wieczne.

W pijarskich profesoriach nauczano zatem historii antycznej, ojczystej oraz powszechnej nowożytnej. Nadal historia miała wspierać retorykę, dostarczając mówcy przykładów świadczących o jego erudycji⁴⁸, służyła również ćwiczeniu pamięci „dla codziennego ćwiczenia pamięci powinni wszyscy razem uczyć się tych samych mów z dzieł historycznych⁴⁹”.

Pojawiły się jednak nowe zadania dla tej dziedziny wiedzy związane z oświeceniową interpretacją nauki o dziejach. Klerycy mieli, poznając fakty z historii antycznej, ojczystej i nowożytnej powszechnej, zwracać uwagę na chronologię „wbijać sobie w pamięć podział na okresy i epoki”.

Ustawy dla profesoriów podkreślały, że największy pożytek z historii polega na wskazywaniu młodzieży przykładów cnót obywatelskich oraz wad przyczyniających się do zguby Ojczyzny. Nauczyciel winien przedstawiać zatem takie wydarzenia z dziejów, które powinny w uczniu wzbudzać „chęć do naśladowania lub wstręt”. Na uwagę zasługuje również fakt, że historia w edukacji nauczycieli szkół pijarskich często występowała w powiązaniu z geografią oraz elementami wiedzy politycznej. Jak się zdaje było to wyjście naprzeciw zainteresowaniom osiemnastowiecznej szlachty.

⁴⁸ Ibidem, cz. III, rozdz. XII §213.

⁴⁹ Ibidem, cz. III, rozdz. XII, §210.